

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

eISSN: 3023 - 8498 • Yıl/ Year: 2025 • İlkbahar/ Spring • Sayı/ Issue: 15

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2025 – İlkbahar / Spring – Sayı / Issue: 15

ISSN: 2564-7903
eISSN: 3023-8498

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Dr. Öğretim Üyesi İlir Rruga

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Necdet Ünal

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa Barış

mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Öğretim Üyesi Halil İbrahim Kaygısız

hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Sıddık Ağcöban

s.agcöban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Prof. Dr. Nurullah Koltas

nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Öğretim Üyesi Uğur Boran

ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Nisan / April – 2025

Araştırma Makaleleri / Articles

EBÜ'T-TAYYİB EL-MÜTENEBBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ÖNE ÇIKAN TEMALAR*

Geliş Tarihi : 17 Şubat 2025

Kabul Tarihi : 16 Mart 2025

Adnan ÖZTÜRK**

Özet

Bu çalışmada, Mütenebbî'nin şiirlerinde öne çıkan temel temalar olan methiye, fahriye, mersiye, hiciv, gazel, tasvir ve hikmet ele alınacaktır. Öncelikle, şairin en belirgin temalarından biri olan methiye incelenecek ve Mütenebbî'nin kahramanlık ve cömertliği abartılı bir üslupla nasıl işlediği üzerinde durulacaktır. Fahriye bağlamında, onun kendisini yüceltme biçimi, kendisine ve sanatına duyduğu derin gurur çerçevesinde değerlendirilecektir. Mersiye şiirlerinde yer alan yas ve teselli duyguları analiz edilerek, ölen kişilerin faziletlerini vurgulama tarzı ortaya konacaktır. Hikmet açısından, şairin kişisel deneyimlerinden ve farklı felsefi akımlardan nasıl beslendiği irdelenecektir. Mütenebbî'nin tasvir gücü ise doğa ve savaş sahnelerini işleyişi üzerinden ele alınacaktır. Hicivde, özellikle Kâfûr el-İhşîdî'ye yönelik sert ve alaycı üslubu çözümlenerek, bu türdeki özgün yaklaşımına ışık tutulacaktır. Gazel ise Mütenebbî'nin şiirlerinde daha sınırlı bir yer tuttuğundan, onun gazel anlayışı ve geleneksel Arap gazeliyle olan farkları değerlendirilecektir. Bu çalışma, Mütenebbî'nin şiirlerinde ele aldığı temaları sanatsal bağlamda inceleyerek, şiirlerinin edebî değerlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mütenebbî, Arap şiiri, Methiye, Hiciv, Fahr, Tasvir, Hikmet.

THE PROMINENT THEMES IN THE POETRY OF ABŪ AL-ṬAYYIB AL-MUTANABBĪ

Abstract

This study examines the main themes in Al-Mutanabbî's poetry, including panegyric, pride, elegy, satire, ghazal, description, and wisdom. First, his panegyric poems will be analyzed, focusing on how he exaggerates heroism and generosity. His pride poetry will be evaluated in terms of self-glorification and deep admiration for his own artistry. The elegies will be examined for their expressions of mourning and consolation, highlighting his portrayal of the deceased's virtues. His wisdom poetry will be explored in relation to personal experiences and philosophical influences. The study will also analyze his descriptive power in depicting nature and battles. His satirical poetry, particularly against Kâfûr al-Ikhshîdî, will be examined for its sharp and ironic tone. Since ghazal occupies a limited place in his poetry, its unique features and differences from traditional Arabic ghazal will be discussed. This research aims to highlight the artistic and literary value of Al-Mutanabbî's poetry.

Keywords: Al-Mutanabbî, Arabic poetry, Panegyric, Satire, Self-Praise, Description, Wisdom.

* Bu makale, "Mütenebbî'nin Şiirinde Estetik Unsurlar" başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, adnanazzi1986@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1133-3818.

DOI: 10.53336/rumeli.1639593.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Öztürk, Adnan, "Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin Şiirlerinde Öne Çıkan Temalar". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 15 (2025), 126-154. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1639593>.

Copyright © CC BY-NC 4.0

Giriş

Abbâsî döneminin en önemli Arap şairlerinden biri olarak tanınan Ebü't-Tayyib, 303/916 yılında Kûfe'nin Kinde mahallesinde dünyaya gelmiş, orada büyümüş ve öğrenim görmüştür.¹ Mütenebbî lakabıyla bilinen Ebü't-Tayyib'in gerçek adı tarihî kaynaklarda Ahmed b. el-Hüseyin b. el-Hasen b. Abdulsamed el-Cu'fî el-Kûfî olarak geçmektedir.² Tarihsel kayıtlar, Ebü't-Tayyib'in babası Abdân es-Sakkâ'nın ilim tahsil etme fırsatı bulamamış fakir bir kişi olduğunu; ancak buna rağmen, oğlunun şiir sanatını öğrenmesi ve fasih bedevilerden edebî bilgiler alması için büyük çaba sarf ettiğini aktarmaktadır. Bu bağlamda onu Şam'a götürmüş, bir kabileden diğerine dolaştırmış, çöllerde dilleri hata ve lahtan arınmış olan bedevilerin arasında edebiyat, lügat, şiir, nahiv ve diğer dil konularında ilim tahsil etmesine imkân sağlamıştır.³ Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, ilmî ve edebî birikimiyle öne çıktığı ve şiir yeteneğine sahip olduğu genç yaşlarında, Kûfe ile Şam arasındaki Samâve çölünde peygamber olduğunu iddia etmiştir.⁴ Başta Benî Kelb olmak üzere birçok kabile onu takip etmiştir. Bundan dolayı kendisine “peygamberlik iddiasında bulunan” anlamına gelen المتنبى lakabı verilmiştir.⁵

Mütenebbî'nin biyografisini takip ettiğimizde, onun oldukça geniş yüz ölçüme sahip bir coğrafyada birçok beldeye seyahat ettiğini, bu bölgelerde emirleri ve yöneticileri övdüğünü görürüz. Ebü'l-Alâ' el-Maarî (ö. 449/1057), 321/933 yılında Ebü't-Tayyib'in Suriye'ye yolculuk yaptığını bildirir.⁶ Mütenebbî, Lazkiye, Humus, Tarsus, Taberiye ve Remle başta olmak üzere Suriye ve Filistin'in çeşitli bölgelerini dolaşmıştır. Bu süre zarfında, toplumun önde gelen 32 şahsiyetini 44 kaside ile övmüş, onların mevki ve başarılarını şiirlerinde yansıtmıştır. 336/948 yılında Antakya'ya ulaşan Ebü't-Tayyib için, Antakya valisi tarafından Halep'teki Hamdânî sarayına geçişini sağlamak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmıştır.⁷

¹ İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, thk. Süheyil Zekkâr (Beyrut, Dâru'l-Fıkr, ts), 644.

² İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân Mimmâ Sebetu Bi'n-Nakl Evi's-Semâ' Ev Esbetehü'l-'Ayân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut, Dâru Sâdır, 1978), 1/120.

³ Abdülkâdir el-Bağdâdî, Ömer b. Bâyezîd, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Hârun (Kahire, Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 2/347.

⁴ Mütenebbî'nin peygamber olduğunu ilan etmesi, dini bir iddia değil, sanatsal yeteneğinin ve güçlü şairlik kabiliyetinin bir ifadesidir. Bu beyan, onun edebî yeteneklerinin ve şiirsel gücünün yüksekliğini vurgulayan bir iddia olarak değerlendirilmektedir.

⁵ es-Se'âlibî, Ebü Mansûr Abdülmelik b. İsmâîl, *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr*, thk. Mufid Muhammed Kamhiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 1/141.

⁶ Ebü'l-Alâ' el-Maarî, *Risâletü'l-Ğufrân*, thk. Âişe Abdurrahman (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts), 425.

⁷ Yusuf el-Bedî, *eş-Subhu'l-Münebbî 'an Hayşiyeti'l-Mütenebbî*, thk. Mustafa es-Saka (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts), 71.

Ebü't-Tayyib'in Seyfüddevle el-Hamdânî (ö. 356/967) ile görüşmesi, hayatının dönüm noktası olmuştur. Mütenebbî, hayatının en güzel safhalarından bu dönemde diğer şairlerin elde edemediği pek çok imtiyazı elde etmiştir.⁸

Mütenebbî, Seyfüddevle el-Hamdânî'nin sarayında Ebû Nasr el-Fârâbî (ö. 339/950), Ebü't-Tayyib el-Lugavî (ö. 351/962), Ebû Firâs el-Hamdânî (ö. 357/968) ve Ebû Ali el-Hâtîmî (ö. 388/998) gibi birçok âlim, filozof, yazar ve şairle tanışmış, bunların bazılarında istifade etmiş; ayrıca Seyfüddevle'nin sarayında İbn Hâleveyh (ö. 370/980) ve İbn Cinnî (ö. 392/1002) gibi bazı eleştirmenler ve gramerciler arasında geçen birçok tartışma ve münazaraya tanık olmuştur.⁹

Ebü't-Tayyib'in el-Hamdânî'nin sarayındaki yüksek mevkinin kışkırttığı bazı kişiler, kendisiyle Seyfüddevle arasına nifak ve fitne tohumları ekmeye başladılar. Mütenebbî sonunda Seyfüddevle sarayını terk ederek Halep'ten ayrılmaya karar vermiştir.¹⁰

Mütenebbî, İhşîdî hükümdarı Ebü'l-Misk Kâfûr el-İhşîdî'nin (ö. 357/968) kendisine bir bölgenin yönetimini vereceği vaadine güvenerek, idari görevlerde yükselmek ve arzuladığı makam ile şerefe ulaşmak amacıyla 346/985 yılında Mısır'a gitmiştir. Kâfûr, Mütenebbî'ye verdiği sözleri tutmamış; bunun sonucunda, yaklaşık dört buçuk yılını Mısır'da geçiren Mütenebbî, beklentilerinin boşa çıkması üzerine oradan ayrılmıştır.¹¹

Mütenebbî, yeniden Kûfe'ye geri dönerek burada yaklaşık üç yıl ikamet etmiştir. Hicrî 352 yılında Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'ta kaldığı süre içinde şiirinin râvisi olan dil bilimci Alî b. Hamza el-Basrî'nin (ö. 375-985) misafiri olmuştur. Mütenebbî 354/963 senesinde Errecân'da Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd (ö. 360/970) ile görüşmek üzere İran'a gitmiş;¹² ardından Büveyhî hükümdarı Adudüddin (ö. 372/983) tarafından Şiraz'a çağırılmıştır. Şiraz'da kendisine uygun bir ortam bulmuş olan şair, iki yüz bin dirhemden fazla olduğu tahmin edilen muhteşem ikramlara nail olmuştur. Mütenebbî 354/965 yılı Ramazan ayında Şiraz'dan ayrılıp Bağdat'a dönerken Fâtik b. Ebu'l-Cehl el-Esedî (ö.?) liderliğindeki birtakım bedeviler tarafından yolu kesilmiş, oğluyla birlikte öldürülmüştür.¹³

⁸ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986), 601-602.

⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 1/122-123; Muhammed Mahmûd Şâkir, *Ma'a'l-Mütenebbî (el-Mütenebbî Risâle fi't-Tarîk ilâ Sekâfetinâ)* (Kahire: Matabaatu'l-Madenî, 1978), 251.

¹⁰ İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâr-i Men Zeheb*, thk. Mahmud el-Arnaut, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1989), 4/283.

¹¹ Hayrüddîn ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed ed-Dîmaşkî, *el-A'lâm* (Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Malâyîn, 2002), 1/115.

¹² Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/115.

¹³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 1/127.

1. Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin Şiirlerinde Öne Çıkan Temalar

Mütenebbî, yaşamı boyunca gerçekleştirdiği seyahatler sırasında gözlemlediği deneyimleri ustalıklı şiirlerine yansıtmıştır. Bu durum, divanında geniş bir içerik çeşitliliğinin bulunmasını sağlamıştır. Şiirlerinde özellikle methiye, fahriye, mersiye ve hiciv bağımsız ve temel temalar olarak işlenirken, gazel, tasvir ve hikmet gibi konular ise ana temalar içerisinde ele alınmıştır. Özellikle methiye ve fahriye, Mütenebbî'nin şiirlerinde belirgin bir yer tutmakta ve onun sanat anlayışının merkezinde yer almaktadır.¹⁴

1.1. Methiye

Mütenebbî, Arap edebiyatının ünlü medîh/övgü şairlerinden biridir. Şair, divanındaki en büyük bölümü methiye temasında ele alınan şiirlerine ayırmıştır. Ayrıca şair bu tür şiirleri genelde maddi kazanç sağlamak için araç olarak kullanır. Bu şiirlerde övülenin sahip olduğu sıfatları tasvir etmekten ziyade, kendi şahsını över, beyitlerde arzularını ve ulaşmak istediği hedefleri yansıtır, övülmeye değer ayrıntıları mübâlağalı bir biçimde anlatır. Mütenebbî'nin övgü şiirlerinin belirgin özelliği, övülen kişinin vasıflarını tasvir ederken mübâlağaya başvurmasıdır. Hatta övdüğü kimselerin değerini bazen peygamber mertebesine kadar yükseltir. Bununla beraber methiye şiirlerinde övülen kimseyi methetmek için sık sık kahramanlık, cesaret, cömertlik, kararlılık, azim, asalet ve zekâ vb. vasıfları kullanır.¹⁵

Kûfe ve Bağdat'ta bulunduğu sürede Mütenebbî'nin kaleme aldığı methiye şiirleri, klasik Arap edebiyatının medîh geleneğini sürdüren şiirlerdir. Mütenebbî bu dönemde kendinden önceki şairleri taklit ederek cesaret, cömertlik ve zekâ gibi nitelikleri içeren övgü şiirleri yazmıştır. Ayrıca methiye için nazmettiği şiirlerinde, Arap ve İslâm toplumunu yozlaştıran Bâtınîye-Karmâtîye akımlarına dair ipuçları bulunmaktadır.¹⁶ Mütenebbî'nin bu dönemde ele alınan övgülerinin bir örneğini Muhammed b. Ubeydullah el-Alevî'yi (ö.?) methettiği aşağıdaki mısraları gösterebiliriz:

يُعْطِي فَلَا مَطْلَةَ يُكْذِرُهَا	بِهَا وَلَا مَنَّةً يُنَكِّدُهَا
أَطْعَمَهَا بِالْقَنَاءِ أَضْرَبُهَا	بِالسَّيْفِ جَحْجَاحُهَا مُسَوِّدُهَا
أَفْرَسُهَا فَارِسًا وَأَطْوَلُهَا	بَاعًا وَمَغْوَارُهَا وَسَيِّدُهَا ¹⁷

İkram eder. Verdiği ikramda gönle keder verecek bir gecikme veya bulandıracak bir minnet yoktur.

¹⁴ Şevkî Dayf, *Târîhü'l-Edebi'l-Arabî -Asru'd-Duvel ve'l-İmârât: el-Cezîretu'l-Arabiyye-İrâk-İrân*, (Mısır, Dâru'l-Maârif, ts), 5/350.

¹⁵ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyyin, 1984), 2/ 469.

¹⁶ el-Fâhûrî, *el-Câmi 'fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, 797.

¹⁷ el-Mütenebbî, Ebu't-Tayyib, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, (Beyrut: Dâru Beyrut, 1983), 9.

O, (Kureyşlilerin) mızrakla en iyi saplayanıdır ve kılıçla en iyi vurucusudur, onların büyük efendisidir ve yöneticisidir.

(Kureyş) yiğitlerinden en yiğitsidir, en cömert olanıdır, savaşlarda atılganı ve efendisidir.

Mütenebbî, Şam, Lazkiye, Taberiye, Halep, Antakya ve Lübnan gibi birçok bölgeyi kapsayan seyahatleri sırasında, toplumun önde gelen isimlerine düşük bahşışler karşılığında methiyeler yazmıştır.¹⁸ Diğer yandan Mütenebbî'nin, Filistin'deki Tiberya Valisi Bedr b. Ammâr'ı (ö.?) övdüğü şiirler, Mütenebbî'nin methiye ve tasvir temasında yazdığı başyapıt şiirler sayılmaktadır:

يَا بَدْرُ يَا بَحْرُ يَا غَمَامَةً يَا
لَيْثَ الشَّرَى يَا حَمَامُ يَا رَجُلُ
أَنْتَ لَعَمْرِي الْبَدْرُ الْمُنِيرُ وَلَ
كَذَاكَ فِي حَوْمَةِ الْوَعَى رَجُلُ¹⁹

Ey dolunay (güzelsin), ey deniz (cömertsin), ey aslan (cesursun), ey ölüm (savaşlar atılgansın) ve ey adam (bütün bu nitelikleri bir araya getirdin diye adamsın).²⁰

Hayatım üzerine yemin olsun ki sen parlayan bir dolunaysın ama savaşta Satürn'sün.

Mütenebbî'nin Halep'te Hamdânî Emîri Seyfüddevle hakkında nazmettiği methiye şiirleri, onun özgün şiirleri arasındadır.²¹ Mütenebbî'nin Seyfüddevle hakkında söylediği övgü şiirlerini bu kadar özgün kılan şey, Mütenebbî ile Seyfüddevle arasındaki ilişkinin karşılıklı saygıya dayalı olmasıdır. Mütenebbî, Seyfüddevle'de dürüst, zeki, âlicenap, cesur ve cömert bir Arap liderinin örneğini görür. Seyfüddevle, şairin edebî itibarını yükseltir, ona güzellikler ihsan eder. Hediyeler verir ve onu Hamdânî sarayı şairlerinden biri yapar.²² Mütenebbî, Seyfüddevle'nin sarayında yaklaşık 8 yıl kalmıştır. Hamdânî sarayında övgüyü hak eden pek çok önemli isim bulunmasına rağmen, yalnızca Seyfüddevle'yi methetmiştir. Bu sekiz yıl boyunca seksenden fazla kaside ve birtakım şiir maktaları kaleme almıştır.²³ Aşağıdaki beyitler Mütenebbî'nin Seyfüddevle hakkında söylediği güzel medih beyitleri arasındadır:

بِالْجَيْشِ تَمْتَنِعُ السَّادَاتُ كُلُّهُمْ
وَالْجَيْشُ بَابِنَ أَبِي الْهَيْجَاءِ يَمْتَنِعُ
الذَّهْرُ مُعْتَذِرٌ وَالسَّيْفُ مُنْتَظَرٌ
وَأَرْضُهُمْ لَكَ مُصْطَافٌ وَمُرْتَبِعٌ

¹⁸ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, (Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2013), 51-52-53.

¹⁹ el-Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî* 137.

²⁰ el-Ukberî, Ebü'l-Bekâ el-Bağdâdî, *et-Tibyân fî Şerhi'd-Divân Şerhu Divânî'l-Mütenebbî*, thk. M. es-Sekkâ vd., (Beyrut: Dârül-Marife, ts.) 3/ 215.

²¹ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 2/469.

²² Butrûs el-Büstânî, *Udebâ'u'l-Arab fî'l-A'suri'l-Âbbâsiyye*, (Kahire: Müessesetu'l Hindâvî, 2011), 254.

²³ Şevkî Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhu fî ş-Şi'ri'l-Arabî*, (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts), 306.

حَتَّى بَلَوْتُكَ وَالْأَبْطَالُ تَمْتَصِعُ²⁴

وَمَا حَمِدْتُكَ فِي هَوْلٍ ثَبَّتَ لَهُ

Bütün efendiler orduları tarafından korunurlar, İbn Ebu'l-Heycâ (Seyfûddeve) ise kendi bizzat ordusunu korur.

Zaman senden özür dilemekte, kılıç seni beklemektedir. Onların (düşmanların) toprakları senin için yazlık ve baharlık mekânıdır.

Seni kahramanlarla kılıçlarla vuruşurken deneye kadar, dehşet verici anlarda gösterdiğin yiğitliğini övmedim.

Yukarıdaki beyitlerde Mütenebbî, Seyfûddeve'yi savaşlarda kahramanca mücadele etmesinden dolayı methetmektedir. Şair, övgüsünde samimidir. Çünkü savaşlardaki yiğitliğini görmeden Seyfûddeve'yi övmemiştir. Tâhâ Hüseyin'e göre yukarıdaki ikinci beyit, Mütenebbî'nin Seyfûddeve hakkında nazmettiği başyapıtlarından biridir.²⁵ Çünkü zaman Seyfûddeve'den özür dilemekte, kılıçlar onunla buluşmak için gün saymaktadır. Zira Seyfûddeve kazandığı savaşın sonunda düşman beldelerini kendine yazlık yapmıştır.

Kanaatimizce Mütenebbî'nin methiye kasideleri gerçekten de sanatsal ve estetik açıdan oldukça değerli eserlerdir. Şairin övgü şiirleri, Arap edebiyatında önemli bir yer tutmuş ve onun edebî kariyerini pekiştirmiştir.

1.2. Hiciv

Mütenebbî'nin divanında hiciv temalı şiirler oldukça azdır. Etrafındaki tüm insanları küçümseyen kibirli yapısı nedeniyle Mütenebbî, toplumdaki statüsü ne kadar yüksek olursa olsun, hiciv amacıyla birkaç kişi dışında hiç kimseyi ilgi alanına dahil etmemiştir. Bu nedenle hayatında hicvettiği kişilerin sayısı oldukça azdır.²⁶

Mütenebbî, hayatının ilk dönemlerinde, biri Benî Kinâne diğeri Benî Âmir kabilesinden iki adamı sert bir dille hicvetmiştir:

أَسِيرَ الْمَنَایَا صَرِيعَ الْعَطَبِ

لَقَدْ أَصْبَحَ الْجُرْدُ الْمُسْتَعِيرُ

وَتَلَّاهُ لِلْوَجْهِ فَعَلَ الْعَرَبِ

رَمَاهُ الْكِنَانِيُّ وَالْعَامِرِيُّ

فَإِنَّ بِهِ عَصَّةً فِي الذَّنَبِ²⁷

وَأَيُّكُمْ كَانَ مِنْ خَلْفِهِ

Eşyaları yağmalama isteyen fare, ölümün esaretine düştü ve helak oldu.

Onu (fareyi), biri Benî Kinâne'den, diğeri Benî Âmir'den olmak üzere iki adam fırlattılar ve Arapların yaptığı gibi yüzü aşağı bakacak şekilde öldürdüler.

Hanginiz onun (farenin) arkasından gelmiştir. Zira onun kuyruğunda bir ısıruk vardır.

²⁴ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 312-315.

²⁵ Tâhâ Hüseyin, *Ma 'a 'l-Mütenebbî*, 202-203-204.

²⁶ Fâhûrî, *el-Câmi ' fî Târîhi 'l-Edebi 'l-Arabî*, 802-803.

²⁷ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 13.

Yukarıdaki beyitlerde Mütenebbî, fareyi öldüren iki adamı hicveder. Onların, farenin peşinden nasıl koştuklarını ve onu nasıl öldürdüklerini anlatır. Ayrıca, iki adamdan hangisinin fareyi kuyruğundan ısırıldığını merak eder. Tâhâ Hüseyin, Mütenebbî'nin çocukluğunda şiir yazmayı öğrenirken Ebû Temmam'ın (ö. 231/846) yaklaşımını takip ederek bu şiirleri söylediğini, buna rağmen onun hiciv şiiri yazmada büyük bir yeteneğe sahip olduğunu öne sürmektedir.²⁸

Mütenebbî hiciv şiirlerinde cimriliği, korkaklığı, vefasızlığı ifade eden vasıflar kullanmakta, bazen hicvettiği kişileri küçümseyerek onun fiziksel özelliklerini hedef almakta, bazen hicvettiği kimsenin soyu ve ailesiyle ilgili iffet ve nezahet sınırlarını aşan olumsuz sıfatlara yer vermektedir.²⁹

Mütenebbî'nin şiirinde övgüye kıyasla hiciv şiirleri azdır. Bundan dolayı farklı beldelere yaptığı seyahatlerde Mütenebbî'nin hicivlerine en çok maruz kalan üç isim Mısır'da Kâfûr el-İhşîdî, Trablusşam'da İshâk b. Keyağlağ ve Irak'ta Dabbe b. Yezîd olmuştur. Bu üç karakter arasında Mütenebbî'nin hicivlerinden en büyük payı Kâfûr almıştır. Mütenebbî, sadece eğlence ve alay etme amacıyla Kâfûr'u hicveden şiirler kaleme almamış, Kâfûr'a karşı beslediği kin ve nefretin boyutlarını gösteren yıkıcı, müstehcen, galiz ve iğrenç hiciv şiirleri de kaleme almıştır.³⁰

Kâfûr'un vaatlerini yerine getirmemesi üzerine Mütenebbî'nin Mısır'da yaşadığı hayal kırıklığı, yüreğinde zamana, kadere ve bütün insanlara karşı intikam hissini alevlendirmiştir. Şiir yeteneğini ve edebî gücünü ortaya çıkarıp Kâfûr'u hicvetmek, küçümsemek, hakaret etmek ve sahip olduğu tüm olumlu niteliklerden yoksun bırakarak ondan intikam almak istemiştir. Bununla yetinmemiş, onu insanlar arasında alay konusu edecek şekilde tasvir ederek, fiziksel ve ruhsal özelliklerini de hedef almıştır. Mütenebbî, Kâfûr hicvinde şiirdeki yeteneğini üst düzeyde göstermeye çalışmış, onu sert, alaycı, incitici ve yıkıcı bir şekilde tasvir etmiş, (كوفير) Kâfûrcuk, (أبو النتن) pis kokulu, (أبو البيضاء) bembeyaz, (الأسود) küçük zenci ve (الخنثى) iki cinsli gibi lakaplarla ona hitap etmiştir. Böylece Mütenebbî, Kâfûr'den intikamını şiir aracılığıyla almıştır.³¹

Mütenebbî'nin Mısır'dan ayrılırken kaygı ve üzüntü içinde karşıladığı bayramı anlattığı kaside, Kâfûr hakkında yazdığı güçlü hiciv kasidelerinden biridir:

²⁸ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 35-36.

²⁹ Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, 804.

³⁰ Abdulvahâbb Azzâm, *Zikrâ Ebi't-Tayyib*, (Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2014), 66.

³¹ el-Büstânî, *Udebâ'u'l-Arab fî'l-A'suri'l-Âbbâsiyye*, 259.

لا تَشْتَرِ الْعَبْدَ إِلَّا وَالْعَصَا مَعَهُ
مَا يَقْبِضُ الْمَوْتُ نَفْسًا مِنْ نُفُوسِهِمْ
وَلَا تَوَهَّمْتُ أَنَّ النَّاسَ قَدْ قُتِلُوا
إِنَّ الْعَبِيدَ لَأَنْجَاسٌ مَنَاكِدُ
إِلَّا وَفِي يَدِهِ مِنْ نَتْنِهَا عَوْدُ
وَأَنَّ مِثْلَ أَبِي الْبَيْضَاءِ مَوْجُودُ³²

Yanında bir değnek olmadığı hâlde köle satın almayın. Gerçekten köleler kirli ve huysuzlardır.

Ölüm, elinde bir sopa olmadan, onların pis canlarından bir can bile almaz.

Ebu'l-Bayda (beyaz tenli Kâfûr) gibi biri varken, insanların yok olmalarını hayal etmezdim.

Kâfûr'a yönelik bu galiz hicivler nedeniyle Mütenebbî, edebiyat çevrelerinde çok fazla eleştirilmiştir. Özellikle adaletsizlik ve zulüm üzerine kurulu toplumsal sistemlere başkaldıran, köle-özgür ayrımı yapmadan tüm insanların eşit olması gerektiğini savunan bilge filozof şair Mütenebbî'nin Kâfûr hakkında bu aşağılayıcı hicivlere nasıl imza atabildiği sorgulanmıştır.³³

Mütenebbî'nin bazı konularda idareciler tarafından haksızlığa maruz kaldığı bilinmektedir. Ancak bu durum, şiirlerinde zaman zaman sert eleştirilere ve müstehzi bir üsluba yönelmesine sebep olmuştur. Mütenebbî'nin hiciv temalı şiirler nazmetme konusunda yüksek şiir yeteneği kabul edilebilir, ancak hiciv şiirlerinin son derece ağır içeriğini kabul etmek mümkün görünmemektedir.

1.3. Mersiye

Mersiye, Câhiliye döneminden itibaren Arap şairlerinin başvurduğu temalardan biridir. Klasik Arap edebiyatında mersiye şiiri üç temel bölümden oluşur. İlk bölüm ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlamayı, bunu takip eden feryat ve inlemeleri (nedb, nevh) ihtiva etmektedir. İkinci bölüm ise övgülerden (te'bîn) oluşmaktadır. Burada şair ölen kişinin faziletlerini anlatmaktadır. Üçüncü bölüm sabır ve teselliden (azâ') oluşmaktadır. Burada şair, ölenin ailesini teselli eder, onları acıya katlanmaya ve sabırlı olmaya davet eder.³⁴

Mütenebbî, mersiye temasında yazdığı şiirlerinde Arap şairlerinin üç bölüm tasnifine dayalı klasik mersiye kalıbının dışına çıkmaktadır. Hatta onun methiye temasında kaleme aldığı şiirlerden kazandığı şöhretten dolayı bazı Arap edebiyatçıları, Mütenebbî'nin şiirlerinde yer alan

³² el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 507.

³³ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 279.

³⁴ Şevkî Dayf, *Funûnu'l-Edebi'l-Arabî: er-Risâ*, (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1995), 7-8; M. Faruk Toprak, "Mersiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 28/218-219.

mersiyeleri methiye kategorisinde değerlendirmişlerdir. Nitekim Mütenebbî'nin bu maksatla yazdığı şiirlerin çoğunda, Arap edebiyatının ünlü şairlerinin mersiyelerinde yer alan üzüntü, sıkıntı, keder, inleme, feryat ve ağlama mevcut değildir. Ayrıca şair bazı durumlarda mersiye şiirlerini yazarken çok sahici ve samimi davranmamıştır. Arap edebiyatının en meşhur ağıt şairlerinden kabul edilen Hansâ'da (ö. 24/645) görülen samimiyet, hüznün, keder ve acı dolu duygulara, Mütenebbî'de rastlanmaz. Ayrıca Mütenebbî mersiye şiirlerinde ölümlere, hayatta olan kimseleri metheder gibi hitap etmekte,³⁵ bazen, içinde bulunulan şartları dikkate almadan, ölen kişiye sanki ailesinden birisine hitap ediyormuş gibi hitap etmektedir. Bu durum Mütenebbî'nin eleştirilmesine sebep olmuştur.³⁶

Klasik mersiye tarzlarından uzak duran Mütenebbî, Arap şiirindeki mersiye anlayışını değiştirmiştir. Bu bağlamda mersiye (risâ) şiirlerini kimi zaman fahr ile, kimi zaman da methiyeyle harmanlamıştır. Şair mersiye şiirlerinde yaşam ve ölüm üzerine düşüncelerini dile getirmiş, zamandan ve hayattan şikâyet etmiş, mesel ve hikmetlere sıklıkla başvurmuştur.³⁷

Mütenebbî'nin şiirlerindeki mersiyelerin sanatsal değeri, ölen şahsa göre farklılık gösterir. Ölen şahıs değerli bir kimse ise, şair güzel bir kaside yazar, ölen kişi sıradan biri olursa o zaman sıradan bir kaside kaleme alır. Diğer yandan Mütenebbî'nin ağıt şiirindeki duygusallığı, ölen kişiyle olan ilişkisine göre değişmektedir. Ölen kişi kendi akrabası veya yakın bir dostu ise -büyükannesi ve Seyfûddeve'nin kız kardeşinin ağıtlarında olduğu gibi- şairin duygusallığı ve hüznü son derece içtendir. Vefat eden kişiyle ilişkisi mesafeli olursa -Hüseyin b. İshâk et-Tenûhî'ye mersiyesinde olduğu gibi- mersiye de buna uygun olur.³⁸

Mütenebbî'nin mersiye temasında inşâd ettiği ilk örneklerden biri, kardeşi Muhammed b. İshâk'ın ölümü nedeniyle Lazkiye hükümdarı Hüseyin b. İshâk et-Tenûhî için yazdığı beyitlerdir:

وَالْأَرْضُ وَاجِفَةٌ تَكَادُ تَمُورُ	وَالشَّمْسُ فِي كَيْدِ السَّمَاءِ مَرِيضَةٌ
وَعُيُونُ أَهْلِ اللَّادِقِيَّةِ صُورُ	وَحَفِيفُ أَجْنَحَةِ الْمَلَانِكِ حَوْلُهُ
فِي قَلْبِ كُلِّ مُوَجِّدٍ مَحْفُورُ ³⁹	حَتَّى أَتَوْا جَدَّتًا كَأَنَّ ضَرْيَحَهُ

Güneş gökyüzünün ortasında hastadır, yeryüzü çırpınmakta, neredeyse sarsılmak üzere.

³⁵ Ferrûh, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî*, 472.

³⁶ Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım b. el-Abbâs, *el-Keşf 'an Mesâvi'i Şi'ri'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, (Bağdat: Mektebetül-Maârif, 1965), 45-46.

³⁷ Ferrûh, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî*, 472.

³⁸ Şefik Cebrî, *el-Mütenebbî Mâli 'ü'd-Dünyâ ve Şâğili 'n-Nâs*, (Dımaşk: Matbaat'ş-Şark, 193), 182.

³⁹ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 71.

Etrafında meleklerin kanatları hışırdadı ve Lazkiye halkının gözleri onun naaşına yönelmiştir.

Ta ki mezara geldiler. Sanki onun türbesi her Müslümanın kalbine kazınmıştır.

Yukarıdaki mersiye şiirinde Mütenebbî, ustalık düzeyine ulaşamamış yeni anlamlar icat edememiş, önceki şairleri taklit çerçevesinde kalmıştır.⁴⁰ Tâhâ Hüseyin'e göre bu kaside Mütenebbî şiirlerinin başyapıtlarından ya da divanındaki en iyi şiirlerden biri değildir. Çünkü Mütenebbî bu mersiyei sadece görevini yerine getiren bir saray şairi olarak söylemiştir. Bu nedenle mersiyesinde tekellüfe düşmüştür.⁴¹ Şair, kusurlarını örtmek için felsefi düşüncelere yer vermiş, ayrıca mübâlağa, benzetme, tasvir gibi belâgat sanatlarına başvurmuştur.⁴²

Mütenebbî Halep'ten ayrıldıktan sonra, Mısır'dan Kûfe'ye döndüğünde, Seyfûddeve'nin kız kardeşi Havle'nin vefat haberini almıştır. Bunun üzerine, Seyfûddeve'yi teselli ettiği, onun ölümünden duyduğu derin üzüntüyü dile getirdiği, Halep ve Hamdânî sarayına olan özlemini vurguladığı bir mersiye kasidesi nazmetmiştir.⁴³

وَأَنَّ دَمْعَ جُفُونِي غَيْرُ مُنْسَكِبٍ	يَظُنُّ أَنَّ فُؤَادِي غَيْرُ مُلْتَهَبٍ
وَالْبُرْدُ فِي الطَّرْقِ وَالْأَقْلَامُ فِي الْكُتُبِ	تَعْتَرَّتْ بِهِ فِي الْأَفْوَاهِ أَلْسُنُهَا
إِلَّا بَكَيْتُ وَلَا وَدُّ بِلَا سَبَبٍ	وَلَا ذَكَرْتُ جَمِيلاً مِنْ صَنَائِعِهَا

Yüreğimin yanmadığını, göz kapaklarımdaki yaşların dökülmediğini zanneder.

(Ölüm haberi nedeniyle) ağızlarda diller, yollarda mektup taşıyanlar ve kitaplarda kalemler takıldı.

Onun iyiliklerinden birini ansam, ille ağlarım. Zira ona sevgim sebepsiz değildir.

Yukarıda bahsi geçen kaside, Mütenebbî'nin Seyfûddeve hakkında yazdığı mersiye şiirlerinin güzellerinden biridir.⁴⁵ Bu şiirde şair, yürekten gelen samimi, hüzünlü duyguları yansıtarak, kaybettiği şahsa (Havle'ye) karşı üzüntüsünü ve acısını dile getirmektedir. Mahmûd Şâkir, bu şiirin, Mütenebbî'nin, Seyfûddeve'nin kız kardeşi Havle'ye olan sevgisinin ispatı olduğunu iddia etmiştir. Çünkü şiirdeki sözler, aşka yenik düşmüş, sevdiğinin ölümüne üzülen bir aşığın sözleridir.⁴⁶ Eğer Mütenebbî'nin şiiri sadece mersiye temasıyla sınırlı olsaydı, şair, Arap edebiyatında sahip olduğu büyük şöhrete ulaşamazdı. Çünkü Mütenebbî'nin ustalığı mersiye şiirlerinde değil methiye şiirlerinde bârızdır.

⁴⁰ Cebrî, *el-Mütenebbî Mâli 'ü 'd-Dünyâ ve Şâgîlü 'n-Nâs*, 182-183.

⁴¹ Tâhâ Hüseyin, *Ma 'a 'l-Mütenebbî*, 175.

⁴² el-Büstânî, *Udebâ 'u 'l-Arab fi 'l-A 'suri 'l-Âbbâsiyye*, 256-257.

⁴³ Mahmûd Şâkir, *el-Mütenebbî*, 337-338.

⁴⁴ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 433-434-435.

⁴⁵ Tâhâ Hüseyin, *Ma 'a 'l-Mütenebbî*, 182.

⁴⁶ Mahmûd Şâkir, *el-Mütenebbî*, 340-341.

1.4. Fahr

Fahr, Câhiliye döneminden beri var olan geleneksel temalardan biridir. Arap şairleri çoğu zaman kabile, soy sop, hasep nesep, inanç, din, mezhep ve meşrepleri, edebî ve siyâsî güçleriyle övünür, savaşlarını ve cesaretlerini yüceltir, zaferlerini anarlar.⁴⁷

Arap edebiyatında fahr temasında, adından söz ettiren meşhur şairlerden biri de Mütenebbî'dir. Fahriye şiirleri şairin doğasından kaynaklanır. Çünkü şiir temaları arasında bu tema, şairin kibirli mizacına en çok yakışan temadır. Bu nedenle şair yaşadığı şartlara uygun olacak şekilde fahriye şiirleri nazmetmekte, büyük, küçük, yaşlı, genç, yönetici veya sıradan herkesi küçümsemektedir.⁴⁸

Mütenebbî'nin divanında yer alan fahr şiirlerini farklı kılan şey, şairin gurur ve kibri ifade eden (أنا) zamirini sık sık kullanmasıdır. Şairin bu zamiri kullanarak kendisiyle iftihar ettiği yerlerden bazıları şu şiirleridir:

أنا الَّذِي نَظَرَ الْأَعْمَى إِلَى أَدْبِي	وَأَسَمَعْتَ كَلِمَاتِي مَنْ بِهِ صَمَمٌ
أَنَا مَلَأْتُ جُفُونِي عَنْ شَوَارِدِهَا	وَيَسْهَرُ الْخَلْقُ جَرَّاهَا وَيَخْتَصِمُ
أَنَا صَخْرَةُ الْوَادِي إِذَا مَا زُوِجِمَتْ	وَإِذَا نَطَقْتُ فَأَنَّنِي الْجَوَازُءُ
أَنَا تَرِبُ النَّدى وَرَبُّ الْقَوَافِي	وَسِمَامُ الْعِدَا وَغَيْظُ الْحَسودِ ⁴⁹

Körleri edebiyatıma baktıran ve sözlerimi sağıra işittiren benim.

Nazmettiğim şiirleri inşad edip doya doya uykuya dalarım. Herkes onun (söylediğim şiirler) için sabaha kadar uykusuz kalıp tartışır.

Eğer rekabet edilirse (metanet ve cesaret açısından) ben vadinin kayasıyım. Telaffuz edersem (fasahat ve belâgat açısından) İkiizler burcuyum.

Ben cömertliğin emsali ve kafiye'nin efendisi, düşmanların zehri ve kıskananların öfkesiyim.

Mütenebbî fahr şiirlerinde tasğir (küçültme) sîgasını çok kullanmaktadır. Şair, hicvettiği kişileri küçümsemek ve aşağılamak amacıyla bu yönteme başvurmuştur. Tasğir sîgası kullanarak çevresindeki insanları küçümseyen şair, çölde yürüyenlere yol göstermek için kendisini geceleri parlayan yıldızlara, hatta hiçbir şairin ulaşamayacağı Süreyya yıldızına

⁴⁷ İsmail Durmuş, "Fahr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1995), 12/79.

⁴⁸ el-Büstânî, *Udebâ'u'l-Arab fî'l-A'suri'l-Abbâsiyye*, 262.

⁴⁹ el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 332, 22, 125.

benzetir.⁵⁰ Belki de Mütenebbî'nin çevresindeki insanları bu kadar küçümsemesi ve kendisiyle aşırı övünmesinin sebebi, maruz kaldığı ilgisizlik, hayal kırıkları ona acı veren narsist ve kibirli psikolojisi. Bu nedenle tüm fahr şiirlerinde kendisini odak noktası hâline getirmiştir.⁵¹ Fahriye şiirlerinde Mütenebbî, kendisini merkeze yerleştirir. Şiir hep onun eksenini etrafında döner. Sürekli ruhunu, hırsını, gücünü, inandığı ilke ve idealleri ifade etmedeki gücü ve cesaretiyle gurur duyar. Allah'ın yarattığı ve yaratmadığı her şeyi küçümseyen kararlılığıyla övünür. Kendini peygamber yerine koyan şair, şahsını Semûd kavmine gönderilen Hz. Salih'e benzetir. Bazen kendisini savaşlarda safları yara yara savaşan bir cengâver, yalnızca savaş meydanlarından zevk alan cesur, yiğit ve kahraman bir karakter olarak takdim eder. Zorlukların üstesinden gelmeye alışkın bir akla ve kaleme sahiptir. Edebî yetenekleri ve savaştaki cesaretinden ötürü kılıç, mızrak, at ve gece bile şairi tanır. Örneğin,

كُمُقامَ الْمَسِيحِ بَيْنَ الْيَهُودِ	ما مُقامي بِأَرْضِ نَخْلَةٍ إِلَّا
غَرِيبٌ كَصَالِحٍ فِي نَمُودِ	أَنَا فِي أُمَّةٍ تَدَارَكُهَا اللَّهُ
حَتَّى ضَرَبْتُ وَمَوْجُ الْمَوْتِ يَلْتَطُمُ	وَمُرْهَفٍ سِرْتُ بَيْنَ الْجَحْفَلَيْنِ بِهِ
حَتَّى تَعَجَّبَ مِنِّي الْقَوْرُ وَالْأَكْمُ	صَحِبْتُ فِي الْقَلَوَاتِ الْوَحْشَ مُنْفَرِدًا
وَالسَّيْفُ وَالرَّمْحُ وَالْقُرْطَاسُ وَالْقَلَمُ	الْخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفُنِي
أَيَّ عَظِيمٍ أَتَّقِي	أَيَّ مَحَلٍّ أَرْتَقِي
لَا هُ وَمَا لَمْ يَخْلُقْ	وَكُلُّ مَا قَدْ خَلَقَ ال
كَشَعْرَةٍ فِي مَفْرِقِي	مُحْتَقَرٍ فِي هِمَّتِي
فِيما النُّفُوسُ تَرَاهُ غَايَةَ الْأَكْمِ ⁵²	سُبْحَانَ خَالِقِ نَفْسِي كَيْفَ لَدْتُهَا؟

Irak diyarındaki makamım, tıpkı Yahudiler arasındaki Hz. İsa'nın makamından başka bir şey değildir.

Ben öyle bir toplulukta ki -Allah onları ıslah etsin- Semûd kavmi içinde Hz. Salih gibi bir garibim (yabancıyım).

İki ucu keskin bir kılıçla büyük iki ordu arasında vuruşuna kadar yürüdüm ve orada ölümün dalgaları çarpışmaktadır.

Canavara çöllerde tek başıma eşlik ettim, ta ki vadiler ve tepeler bana şaşırdılar.

Atlar, gece ve çöl beni tanır, kılıç, mızrak, kağıt ve kalem de.

Hangi yerlere daha yükselmeliyim? Hangi muhteşem insandan daha korkmalıyım?

⁵⁰ Muhammed Mendûr, *fi'l-Mizânî'l-Cedîd*, (Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2020), 150; Cebri, *el-Mütenebbî Mâli'ü'd-Dünyâ ve Şâğılü'n-Nâs*, 148.

⁵¹ Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, 806.

⁵² el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 20, 22, 432, 433, 40, 498.

Cenab-ı Hakk'ın yarattığı ve henüz yaratılmamış olan her şey,

Benim gözümde küçüktür ve başımda bir saç teli gibidir.

İnsanlar, onu gayet acı görürken, savaşımlara katılmakla ruhum nasıl bir zevk alıyor?

Bu sıfatla ruhumu yaratan Allah, her türlü noksandan münezzehtir.

Aslında Mütenebbî'nin divanında sadece fahriye şiirlerine özgü müstakil bir kaside yoktur. Onun fahriye şiirleri hiciv, methiye ve mersiye temasıyla nazmedilen kasideler içinde kıta ve dize olarak mevcuttur. Fahr şiirleri daha ziyade methiye kasideleri içinde yer almaktadır.⁵³

Mütenebbî'nin hayatının ilk döneminde nazmedilen fahr beyitleri, aşırı gurur ve özgüvenle doludur. Şair kendini çevresindeki insanlardan üstün tutar, tüm insanları yerer, onlara kin besler:

فُضَاعَةٌ تَعْلَمُ أَنِّي الْفَتَى الَّذِي	إِدْخَرْتُ لِصُرُوفِ الزَّمَانِ
وَمَنْ يَبْغِي مَا أَبْغِي مِنَ الْمَجْدِ وَالْغُلَا	تَسَاوِ الْمَحَايِي عِنْدَهُ وَالْمَقَاتِلُ
أُمْتَلِي تَأْخُذُ النَّكْبَاتُ مِنْهُ	وَيَجْزَغُ مِنْ مُلَاقَاةِ الْجَمَامِ ⁵⁴

Kudâa kabilesi, zor zamanlar için hazırladıkları yiğidin ben olduğumu biliyor.

Kim benim arzuladığım şeref ve yüce makamları arzularsa, onun gözünde hayat ve ölüm eşit olur.

Benim gibi biri felaketlerden etkilenecek mi ve ölümle karşılaşmaktan korkacak mı?

Mütenebbî'nin bu beyitlerinde, şair kendini diğer insanlardan üstün görerek büyük bir gurur ve özgüven sergiler. Kendini cesaret ve yücelik sembolü olarak tanıtır. Felaketler karşısında yıkılmayacağını ve ölümden korkmayacağını vurgulayarak, üstünlüğünü ve kararlılığını öne çıkarır. Bu, onun fahr (övünme) temasını güçlü bir şekilde yansıtan şiirdir.

Şairin fahr şiirlerinde, şiir dehasının oluşmasında temel rol oynayan bedevî çevrenin izlerini görmek mümkündür.⁵⁵ Diğer yandan, acele yazıldığı, önceki şairleri taklit ettiği izlenimi veren yukarıdaki beyitlerde, tekellüf ve tasannu' tezahürleri görülmektedir.⁵⁶

Mütenebbî kabilesiyle, babalarıyla ve soyuyla gurur duymaması nedeniyle tenkit edilmiştir. Tâhâ Hüseyin, Mütenebbî'nin kabilesi, babası ve soyundan gurur duymamasının sebebini, onun önemli bir edebî statüye sahip olmayan fakir bir ailede büyümüş olmasına

⁵³ el-Büstânî, *Udebâ 'u'l-Arab fî'l-A 'suri 'l-Âbbâsiyye*, 262.

⁵⁴ el-Mütenebbî, *Dîvânü 'l-Mütenebbî*, 33, 35, 51.

⁵⁵ Fâhûrî, *el-Câmi ' fî Târîhi 'l-Edebi 'l-Arabî*, 807; Şevkî Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhu*, 309.

⁵⁶ Tâhâ Hüseyin, *Ma 'a 'l-Mütenebbî*, 30.

bağlamaktadır. Ayrıca onun hayatı diğer insanların hayatından farklıdır, zira pek çok fikri belirsizlik ve anormalliklerle dolu bir hayat yaşamıştır.⁵⁷

Mütenebbî, Seyfüddevle sarayında onu övdüğü bir kasidede, kendisinin gururlu ve kibirli olduğunu ifade etmekte, kendi sesini gururla yükseltmekte, çevresindeki bütün insanlara karşı küçümseyici tavırlar sergilemekte, şiir konusunda dile hâkimiyetini vurgulamaktadır:

أَفِي كُلِّ يَوْمٍ تَحْتَ ضَبْنِي شَوِيعُ	ضَعِيفٌ يُقَاوِنِي قَصِيرٌ يُطَاوِلُ
لِسَانِي بِنُطْقِي صَامِتٌ عَنْهُ عَادِلُ	وَقَلْبِي بِصِمْتِي ضَاكِكٌ مِنْهُ هَازِلُ
وَأَتَعَبُ مَنْ نَادَاكَ مَنْ لَا تُجِيبُهُ	وَأَغِيظُ مَنْ عَادَاكَ مَنْ لَا تُشَاكِلُهُ ⁵⁸

Her gün mü koltuğumun altında zayıf bir şaircik bana karşı koymaya, kısa boylu biri bana yetişmeye çalışıyor.

Dilim, konuşabilecek durumda olmama rağmen, o şairden yüz çevirecek şekilde suskundur ve kalbim, ona cevap vermememle birlikte, ona karşı gülerek alay eder.

Sana seslenip de cevap vermediğin kişi en çok yorulandır. Sana düşman olup da sana denk olmayan kişi ise en çok öfkelenendir.

Mütenebbî bu beyitlerde, kendisiyle rekabet etmeye çalışan zayıf şairlerle alay etmektedir. Onları küçümseyip, rekabet edemeyecek kadar güçsüz olduklarını vurgulamaktadır. Dilinin onlara cevap vermeye bile tenezzül etmediğini, kalbinin ise bu durumdan keyif aldığını belirtmektedir. Şair, kendisine denk olmayanların hem yorulacağını hem de öfkeleneceğini ifade ederek, üstünlük duygusunu ön plana çıkarmaktadır.

Mütenebbî'nin yukarıdaki şiiri, sanatsal olgunluğunun zirvesini teşkil eder. Çünkü şair, kibirli ve gururlu doğası gereği, Seyfüddevle sarayında muhaliflerin, rakiplerin ve kıskançların karşısında şiir konusunda yüksek yeteneğini göstermiştir.⁵⁹

Mütenebbî'nin divanında yer alan fahriye şiirleri zevk-i selîme hitap eden şiirler olarak ele alınsa da, edebî değer açısından methiye şiirlerinden sonra gelir. Fahr içeren beyitlerdeki aşırı kibir duygusu, onu narsist kişiliğine bağlanabilir.

⁵⁷ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 19-20.

⁵⁸ el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 377.

⁵⁹ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 155.

1.5. Gazel

Gazel, Mütenebbî'nin şiirlerinde görülen temalardan biridir. Mütenebbî gazel şiiri yazarken Arap şiir geleneğinde izlenen metodu takip etmekte, eski şairler gibi kasidelerinin girişine gazel mısralarıyla başlamaktadır. Kasidelerinin matla'larındaki gazel beyitlerinin sayısı, klasik Arap şiirindeki mutâd sayıya göre oldukça düşüktür.⁶⁰

Mütenebbî gazel şiirleri nazmederken taklit çerçevesinde ve eski şairlerin tesiri altında kalmıştır. Şiirlerinin çoğunda yeni anlamlar bulmakta, aşkla ilgili yeni imajlar geliştirmekte başarılı olmamıştır. Mütenebbî'nin gazel şiirlerinde harabelerin üzerinde durmak, sevdiklerinin göçmesinin ardından ağlamak, ağarmış saçlar, hasret duymak, ayrılıktan acı çekmek, güzel kadınlara karşı aşkı dile getirmek gibi anlamlar, Câhiliye döneminde yazılan şiirlerle birebir aynıdır.⁶¹

Mütenebbî'nin gazel temasıyla yazdığı şiirlerde kullandığı imgeler, yıpranmış, yaratıcılık unsuru içermeyen, kalbi yoğun aşkla atan, aşk acısı çeken eski sevgiliden hiçbir iz bırakmayan, Câhiliye şiirlerinde yaygın olan imgelerden ibarettir. Örneğin şair, kadının boyunu dala, yüzünü güneşe veya aya, saçlarını gecenin karanlığına, yanağını güllere, gözünü ceylanın gözüne benzetmiştir. Bu mısralarda sanatsal bir zevkin varlığından bahsedilemez. Bu mısralar gerçek âşık bir şairin yüreğinden çıkmayan mısralardır.⁶²

Mütenebbî'nin kasidelerinin matla'larında gazel temalı yaklaşık 700 beyit bulunmaktadır. Belirli bir isim vermeden kadınların yer aldığı kasidelerin sayısı ise, çoğu methiye temasında olmak üzere yetmiş civarındadır.⁶³

Mütenebbî, gazel şiirlerinde kadını pek çok açıdan konu edinmiştir. Kadının huylarından, doğal yönlerinden, estetik özelliklerinden, ahlâkî ve fiziksel üstünlüklerinden söz etmiştir. Mütenebbî'nin şiirindeki kadın imgesi, fiziksel açıdan, bembeyaz dişlere sahip, orta boylu ve ince belli, beyaz tenli, narin, uzun, siyah saçlı olarak çizilmiştir.

Mütenebbî'nin şiirinde kadın, ahlâkî açıdan, iffetli, hayâ sahibi, tatlı sözlü, kendini beğenmiş, herkesin ona imrendiği, kibirli, hiç kimsenin ona ulaşmaya cüret edemediği, her tarafı bekçilerle çevrili soylu bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Kadının tasvirinde önemli ve hassas nokta olan kadının gözü, şairin duygularını harekete geçiren, şiir yazmasına ilham

⁶⁰ Cebrî, *el-Mütenebbî Mâli'ü'd-Dünyâ ve Şâğilü'n-Nâs*, 177.

⁶¹ Cebrî, *el-Mütenebbî Mâli'ü'd-Dünyâ ve Şâğilü'n-Nâs*, 177.

⁶² Cebrî, *el-Mütenebbî Mâli'ü'd-Dünyâ ve Şâğilü'n-Nâs*, 177-178.

⁶³ Muhammed Hasan eş-Şemmâ', *el-Mer'etu fi'ş-Şi'ri'l-Mütenebbî*, (Dimaşk: Dâru'l-Vesba, ts), 14.

veren estetik kaynağı temsil etmektedir.⁶⁴ bedevî zevkiyle büyük ölçüde uyumlu olan Mütenebbî'nin kadın imgesi, Câhiliye şiirlerindeki kadın imgesine çok yakındır. Şair, İmruülkays b. Hucr (ö. 540), en-Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604), Meymûn b. Kays el-A'sâ (ö. 7/629), Zühayr b. Ebû Sülma (ö. 609) ve diğer Câhiliye şairlerinin tercih ettiği kadın imgesini şiirlerinde sürdürmüştür.⁶⁵

Mütenebbî'nin gazel şiirlerinde kullandığı motiflerden biri de güvercindir. Gazel şiirlerinde güvercin ve üveyik kuşları, sevgiliden ayrılığın yükünü hafifleten unsurlar arasındadır. Âşık Mütenebbî'nin ağızları kapalı ses çıkaran güvercinlerin hüznü sedaları, yaşadığı hasret duygusunun birer yansımasıdır.⁶⁶

Çocukluğunda çölde bedevîler arasında kalan Mütenebbî, bedevî kadınları, doğal güzelliklere ve yumuşak huylara sahip olmaları nedeniyle şehirli kadınlara tercih etmiş, bedevî kadınları tasvir ederken son derece hassas ve zarif ifadelerle imza atmıştır.⁶⁷

مَا أَوْجُهُ الْحَصْرَ الْمُسْتَحْسَنَاتُ بِهِ	كَأَوْجُهُ الْبَدَوِيَّاتِ الرَّعَائِبِ
حُسْنُ الْحَضَارَةِ مَجْلُوبٌ بِطَرِيَّةٍ	وَفِي الْبَدَاوَةِ حُسْنٌ غَيْرُ مَجْلُوبٍ
وَمِنْ هَوَى كُلِّ مَنْ لَيْسَتْ مُمَوَّهَةً	تَرَكَتُ لَوْنَ مَشِيئِي غَيْرَ مَخْضُوبٍ ⁶⁸

Şehirli kadınların beğenilen yüzleri, şişman beyaz yüzlü bedevî kadınların yüzleri gibi (güzel) değildir.

Şehirdeki kadın yüz güzelliğini, yapay malzemeler kullanılarak yapılan yüz bakımına borçludur. Bedevî kadınların yüz güzellikleri ise doğaldır.

Güzelliği yapay olmayan herkese sevgimden dolayı, saçımın beyaz rengini boyamadan bıraktım.

Mütenebbî'nin çocukluk döneminde yaşadığı bedevî çevreye olan özlemini dile getirdiği, sanat açıdan tekellüf içermeyen bu beyitler, şairin güzel beyitleri arasındadır.⁶⁹

Mütenebbî'nin gazel şiirleri, bir yandan felsefî bilgelik ve atasözleriyle, diğer yandan savaş ve coşku şiiriyle harmanlanmıştır. Bu tür şiirlerde duygudan ziyade akıl baskındır. Zira

⁶⁴ Şemmâ', *el-Mer'etu fi 'ş-Şi'ri'l-Mütenebbî*, 17-20.

⁶⁵ Şemmâ', *el-Mer'etu fi 'ş-Şi'ri'l-Mütenebbî*, 31.

⁶⁶ Adnan Arslan, "Mütenebbî'yi Gidenlerin Arkasından Bakarken İzlemek", *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (Kasım 2021): 105.

⁶⁷ el-Büstânî, *Udebâ'u'l-Arab fi'l-A'suri'l-Âbbâsiyye*, 260.

⁶⁸ el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 449-450.

⁶⁹ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 256-257.

sürekli şan, şeref ve iktidar sahibi olma mücadelesiyle geçen bir hayatta şair, aşk ve kadınla meşgul olacak zaman bulamamıştır.⁷⁰

Mütenebbî'nin hayatında hiç âşık olup olmadığı konusu, onun gazellerinde üzerinde durulması gereken meselelerden biridir. Bu konuda farklı görüşler ortaya atılmıştır: Mahmûd Şâkir, şairin Seyfüddevle'nin kız kardeşi Havle'ye âşık olduğunu iddia eder. Hatta Seyfüddevle'nin bu aşktan haberdar olduğunu, kız kardeşiyle evlendireceğine dair Mütenebbî'ye söz verdiğini ileri sürer.⁷¹ Bu iddiayı destekleyecek şekilde Mütenebbî'nin Havle'ye olan aşkını uzun süre kalbinde gizlediği, bu aşkı, ancak sevgilisinin ölümü üzerine nazmettiği mersiyede aşıkâr hâle getirdiği iddiası da mevcuttur.⁷²

Mütenebbî'nin aslında Havle'ye âşık olduğunu, fakat şiir yazma tarzının sert olması, gazel şiirinin doğasına uymaması nedeniyle, duygularını dürüst ve gerçekçi bir şekilde ifade edemediğini ileri sürülmüştür.⁷³ Mütenebbî ile Havle'nin birbirlerine ilk görüşte âşık oldukları söylenmiştir. Nitekim Mütenebbî, Seyfüddevle'ye aşkını anlatıp ondan evlendirme sözü bile almıştır. Ancak Seyfüddevle sürekli savaşlarla meşgul olması, Havle'nin kuzeni Ebû Firâs el-Hamdânî'nin müdahale etmesi sonucunda sözünü yerine getirememiştir. Mütenebbî'nin gururu, onu bu aşkı ilan etmekten alıkoymuştur. Şair, Havle'nin ölümü üzerine söylediği mersiyede, gizlediği aşk duygularını ifşa etmiştir.⁷⁴

Mütenebbî'nin âşık olduğunu reddeden Muhammed Sa'îd Aryân, şairin yaşadığı çalkantılı hayatın ve iktidara ulaşma hırsının, Mütenebbî'ye âşık olma, hatta aşkı düşünme fırsatı bile vermediğine inanır.⁷⁵ Ali el-Cündî ise, şairin kibirli doğasının ve nübüvvet iddiasının Mütenebbî'yi âşık olmaktan uzak tuttuğunu belirtir.⁷⁶

Fransız Oryantalist Régis Blachère, Mütenebbî'yi kadın düşmanı olarak değerlendirir. Çünkü ona göre şair, mecbur kalmadıkça, gazel şiiri nazmetmemiştir. Sırf gazel türünde de şiir yazmış olmak için gazel şiirleri kaleme almıştır.⁷⁷

Tâhâ Hüseyin, Mütenebbî'nin Havle'ye olan sevgisini inkâr etmiştir. Ona göre şairin gazel şiirleri, tasannu' ve tekellûf ihtiva etmemektedir. Şair aslı olmayan kendi uydurduğu ve

⁷⁰ el-Büstânî, *Udebâ'u'l-'Arab fî'l-'A'suri'l-Âbbâsiyye*, 261-262.

⁷¹ Mahmûd Şâkir, *el-Mütenebbî*, 340-341-342.

⁷² Zekî el-Mehâsinî, *el-Mütenebbî*, (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts), 48.

⁷³ Ahmed el-Cenâbî, "Eseru Şi'ri'l-'Akkûk fî Şi'ri'l-Mütenebbî", *Mecelletü'l-Mevrid* 6/3, (1977): 134.

⁷⁴ Muhammed Sa'îd el-'Aryân, "el-Mütenebbî Y'aşak", *Mecelletü'r-Risâle* 153, (1936): 936-937.

⁷⁵ Hüseyin Ulvân, "el-Mer 'etu fî Şi'ri'l-Mütenebbî", *Sahîfetü Dâri'l-'Ulûm* 3, (1936):192.

⁷⁶ Ali el-Cündî, "Gazelu'l-Mütenebbî ve Hübbuhu", *Sahîfetü Dâri'l-'Ulûm* 3, (1936):108.

⁷⁷ Régis Blachère, "Hayatu Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve Şi'rihu", çev. Ekrem Fâdıl, *Mecelletü'l-Mevrid* 3/6, (1997): 49.

kurguladığı bir aşkı insanlara kabul ettirmeye çalışmaktadır.⁷⁸ Tâhâ Hüseyin'in yaklaşımıyla aynı çizgide olan Muhammed Abdurrahman Şuayb da, Mütenebbî'nin divanında onun aşık olduğunu ispat eden delillerin bulunmadığı görüşündedir.⁷⁹

Kanaatimizce şair, yaşamı boyunca, özellikle de Arap çöllerinde seyahat ettiği gençlik döneminde bazı bedevî kadınlara âşık olmuş olabilir. Ancak, yüksek makamlara ulaşma hayallerini gerçekleştirme uğraşları nedeniyle, şairin gönlüne hâkim olmayan geçici bir aşktır.

Mütenebbî, Mısır'da Kâfûr için yazdığı methiye kasidesine diğer Arap şairleri gibi gazel temasıyla başlamıştır:

وَأَعْجَبُ مِنْ ذَا الْهَجْرِ وَالْوَصْلِ أَعْجَبُ	أُغَالِبُ فِيكَ الشَّوْقَ وَالشَّوْقُ أَغْلَبُ
بَغِيضاً ثَنَائِي أَوْ حَبِيْباً تَقَرَّبُ	أَمَّا تَغْلَطُ الْأَيَّامُ فِيَّ بِأَنْ أَرَى
أُرَاقِبُ فِيهِ الشَّمْسَ أَيَّانَ تَعْرُبُ ⁸⁰	وَيَوْمٍ كَلِيلِ الْعَاشِقِينَ كَمَنْتُهُ

Sana olan özlemimle mücadele ediyorum ve özlem galip geliyor. Bu ayrılığa şaşırtıyorum ve kavuşmakta ise daha da şaşırtıcıdır.

Günler, sevilmeyen birini uzaklaştırdığını ya da bir sevgiliyi yakınlaştırdığını gördüğümü göz önüne alarak benim hakkımda hiç hata yapmaz mı?

Öyle bir gündür ki, âşıkların gecesi gibidir. Kendimi gizleyerek güneş ne zaman batacak diye gözetledim.

Mütenebbî bu dizelerde, daha önceki dönemlerde kullanılan, zamandan şikâyet etmek, sevdiklerinden ayrılmak, ayrılan sevgililer için üzülmek, sevgiliden ayrı kaldığı günlere kırıgın olmak gibi bazı klasik ifadelere yer vermiştir. Diğer yandan şairin gazel temasını felsefi düşüncelerle harmanlayarak anlatması gözlerden kaçmamaktadır.

1.6. Mesel ve Hikmet

Mütenebbî'nin şiirlerinde hikmet ve mesel, dikkat çeken temalar arasında yer almaktadır. Şair, kelimeleri ustalıkla kullanarak derin anlamlar içeren veciz ifadeler oluşturmuş ve bu yolla düşüncelerini kalıcı hale getirmiştir. Arapçada meseller, ataların yüzyıllar boyunca edindikleri deneyim ve gözlemlere dayanarak onların düşüncelerini yansıtan, kalıbı değişmeyen, öğüt ve hikmet barındıran, hayranlık duyularak nesilden nesle

⁷⁸ Tâhâ Hüseyin, *min Târîhi 'l-Edebi 'l-Arabî*, (Beyrut: Dârul-İlm li'l-Melâyîn, 1988), 3/146.

⁷⁹ Muhammed Abdurrahman Şuayb, *el-Mütenebbî Beyne Nâkideyhi fî el-Kadîm ve el- Hadîs*, (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1964), 327.

⁸⁰ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 466.

aktarılan anonim sözlerdir. Genel itibarıyla mesel, teşbihe dayanır, durumları açıklamak ve örneklemek için kullanılır.⁸¹

Meseller, Arap edebiyatındaki diğer söz kalıplarından farklılık gösterir. Zira meseller, ifadesi kısa, anlamları sabit, nahiv ya da dil açısından hatalı olsa da formu değişmeyen, yaygın olarak kullanılan, kaynağı genellikle anonim olan söz öbekleridir. Hikmet ise, genel olarak nasihat ve öğüt vermek maksadıyla hatip, düşünür, filozof, şair, edip ve âlim zümresine dahil olan seçkin bir şahıs tarafından dile getirilen, hayat tecrübesini aktaran özlü ifadedir.⁸² Mesellerin ayırt edici özelliği, belirli bir kaynaktan meydana gelmesiyle beraber vakit geçtikçe geniş bir çapta yayılması ve herkes için anonim hâle gelmesidir. Hikmet meseller kadar yaygın değildir. Mesel hikmetin yaygınlık kazanarak anonimleşmiş şeklidir. Hikmet, her zaman hayat tecrübelerini nesillere aktarır doğru kanaatleri içerirken, mesel bu doğru kanaatleri içermeyebilir. Hikmette temel olan şey doğru anlamdır. Mesellerin temeli ise teşbihtir. Bir mesel her zaman veciz iken, hikmet veciz olmayabilir. Meseller delil ve örnek getirmek amacıyla söylenirken, hikmetin amacı ise öğüt ve hidayettir.⁸³

Mütenebbî'nin divanında yer alan hikmetli şiirler, genel bir insanlık deneyiminin sadık ve özlü ifadeleridir. Bu şiirler, Mütenebbî'nin Arap edebiyatında sahip olduğu edebî dehayı, bilinçli düşüncüyü ve yüksek duyarlılığı ortaya koymakta, onun yaşadığı tecrübeleri dile getirmektedir. Bu tür şiirleri nazmetmekte son derece yetenekli olan şair, edebiyat çevresinde “el-Mütenebbî el-Hakîm” olarak tanınmıştır. Mütenebbî, hikmet amaçlı şiirleri yazma konusunda gösterdiği şiir yeteneği nedeniyle birçok eleştirmenin takdirini kazanmıştır. Hatta bazıları Mütenebbî'yi bu konuda Ebû Temmâm ve Buhtürî'ye (ö. 284/897) tercih etmiştir.⁸⁴

Mütenebbî'nin şiirlerinde mesel ve hikmete, özellikle methiye ve mersiye temalarında daha sık rastlanır. Onun şiirlerinde geçen hikmetli ifadeler, şairin dehasını, şöhretini, özgüvenini ve dildeki ustalığını yansıtmaktadır.⁸⁵

Mütenebbî'nin şiirinde bulunan hikmetin kaynağını belirleme konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları Mütenebbî'nin Yunan kültürü ve felsefesini yeni şiirsel kalıplarla ifade ettiğini düşünür. el-Hâtimî, meşhur risâlesinde, Mütenebbî'nin yaklaşık 120 beytinde,

⁸¹ İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mevsû'atü Emsâli'l-Arab*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1995), 1/ 21.

⁸² Ya'kûb, *Mevsû'atü Emsâli'l-Arab*, 1/ 23; İsmail Durmuş, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/299-301.

⁸³ Ya'kûb, *Mevsû'atü Emsâli'l-Arab*, 1/ 23-24; Durmuş, “Mesel”, 29/299-301.

⁸⁴ Şuayb, *el-Mütenebbî Beyne Nakideyhi*, 125-126.

⁸⁵ Abdurrahman Şükrî, “el-Mütenebbî ve Sırrü Azametihî”, *Mecelletü'r-Risâle* 291, (1939): 69.

Aristoteles'ten mülhem mesel ve hikmetleri tespit etmiştir.⁸⁶ Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) ise, Mütenebbî'nin mesel ve hikmet hâline gelen 370'ten fazla beytini toplayan bir eser kaleme almıştır.⁸⁷

Şevkî Dayf, Mütenebbî'nin şiirinde bulunan hikmetin kaynağının Arap-İslâm felsefesi olduğunu iddia etmektedir. Bunun delili olarak Mütenebbî'nin Halep'te Seyfüddeve sarayında el-Fârâbî, Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ve İbn Cinnî gibi bazı filozof ve Mutezile âlimleriyle görüşmesi sonucunda onların düşüncelerinden etkilenmesini göstermektedirler.⁸⁸

Ahmed Emîn, Mütenebbî'nin şiirlerinde bulunan hikmetin Yunan felsefesinden değil, onun zihninden, hayat deneyimlerinden ve ilhamından meydana geldiğini ileri sürer. Aynı şekilde bu hikmetin Arap edebiyatından, özellikle de dünyayı ölümsüz hikmet ve meselleriyle dolduran Zuheyr b. Ebî Sûlmâ ve Ebû'l-Atâhiye'nin (ö. 211/828) şiirlerinden kaynaklanmış olabileceğinin altını çizer.⁸⁹ Mütenebbî'nin şiirindeki hikmetin, seyahatlerinden, deneyimlerinden ve farklı insanlarla kurduğu ilişkilerinden kaynaklandığı görüşü de mevcuttur.⁹⁰

Mütenebbî'nin Câhiz'in (ö. 255/869) *el-Hayevân*, İbn Mukaffâ'nın (ö. 142/759) *Kelîle ve Dimne* gibi klasik Arap edebiyatı kaynaklarından ilham aldığı görüşü de bulunmaktadır.⁹¹

Mütenebbî, Arap şairleri arasında meseller ve hikmetler sunma konusunda ön plandadır. Şiirlerinde yer verdiği mesellerin sayısı, edebî üslubunun gücü ve insan ruhunda bıraktığı derin etkisi birçok şairden üstün olmuştur. Mütenebbî'nin şiirlerinde mesel ve hikmetler, edebî sanatın derinliğini ve zarafetini yansıtır. Şair, şiirlerinde sıkça halk arasında yaygın olan atasözlerini ve bilgelikleri kullanarak, insan hayatının çeşitli yönlerine dair derin gözlemlerini paylaşır.⁹²

Mütenebbî'nin şiirlerindeki hikmet, onun hayata bakış açısının bir sonucudur. Bu konuda Mütenebbî'nin özel bir hayat öğretisi vardır. Bu öğretisi, onun mizacıyla aklını

⁸⁶ el-Hâtîmî, Ebû Ali Muhammed el-Muzaffar, *er-Risâletü'l-Hâtîmîyye fî mâ Vâfaka'l-Mütenebbî fî Şi'rihi Kelâme Aristo fî'l-Hikme*, thk. Fuad el-Bustânî, (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1931), 279.

⁸⁷ Sâhib b. Abbâd, *el-Emsâlû's-Sâ'ire min Şi'ri'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, (Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1965), 8-10.

⁸⁸ Şevkî Dayf, *el-Fennu ve Mezâhibuhu*, 306; Mustafa Abdürazzâk, *Feylesüfu'l-Arap ve'l-Mü'ellimu's-Sânî*, (Kahire: Müessesetü Hindavî, 2014), 68.

⁸⁹ Ahmed Emîn, "Hel Kâne'l-Mütenebbî Feylesüfen", *Mecelletü'l-Hilâl* 10, (1935): 1135-1136.

⁹⁰ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 2/478.

⁹¹ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, 2/478.

⁹² Muhammed İbrâhîm Selîm, *el-Hikem ve'l-Emesâl fî Şi'ri'l-Mütenebbî*, (Kahire: Dâru't-Telâ', 2014), 4-5.

birleştirmesi, sahip olduğu hayat tecrübelerini akıl ve selikasıyla mezcedip şiire dönüştürmesinin neticesinde oluşmuştur.⁹³ Mütenebbî için hayat demek, “onurlu, başı dik, haysiyetli bir yaşam” demektir. Bunu sık sık dile getiren şair, “ölüm pahasına, şerefli bir yaşamı” tercih eder.⁹⁴ Şairin hayatı, kaynakların ayrıntılı olarak belirttiği gibi, savaşlar ve çatışmalarla doludur. Sevdiklerinden ayrı kalması, düşmanlarıyla mücadelesi, yaşadığı olumsuzluklar karşısında çelik gibi iradeye sahip olması gibi pek çok özellik, Mütenebbî’nin hayatında tecrübeler bırakmış, şair bu tecrübelerini hikmetlerle süslediği kasidelerinde dile getirmiştir.⁹⁵

Şairin şiirlerinde hikmet öğeleri de öne çıkar. Bu hikmetler, genellikle insan davranışları, ahlâkî değerler ve yaşamın anlamı üzerine derin düşünceleri kapsar. Mütenebbî, bu hikmetleri kullanarak, okuyuculara yaşamın karmaşıklığı ve insan ilişkilerinin doğası hakkında önemli dersler verir. Bununla birlikte zamandan şikâyet ve insanlara karşı kırgınlık gibi duygular, gurur ve hırs gibi kavramlar, şeref ve güç arayışı, yaşama arzusu, ruhun ölümsüzlüğüne dair şüpheler ile hayat ve ölüm ilişkisi temaları Mütenebbî’nin hikemiyat şiirlerinde sıkça tekrarlanmaktadır.⁹⁶

Mütenebbî’nin meselleri ve hikmetleri, sadece içerik olarak değil, aynı zamanda sanatsal açıdan da derinlik taşır. Şair, bu unsurları, dilinin zarif ve etkileyici yapısıyla birleştirerek, estetik bir ifade sunar. Her mesel ve hikmet, şiirin genel yapısına uyumlu bir şekilde meydana gelmektedir. Örneğin, her tebessüme aldanmamak gerekir. Zira tebessümün arkasında büyük tehlikeler gizlenebilir:

إِذَا رَأَيْتَ نُيُوبَ اللَّيْثِ بَارِزَةً فَلَا تَظُنَّنَّ أَنَّ اللَّيْثَ يَبْتَئِمُ⁹⁷

Aslanın dişlerini gösterdiğini görürseniz, aslanın gülümsediğini zannetmeyin.

Bu beyit, Mütenebbî’nin şiirlerinde yer alan önemli mesellerinden biridir ve günümüzde de sıkça kullanılmaktadır.⁹⁸ Şair, bu beyitte yüzeyde görünen şeylerin yanıltıcı olabileceğini ve arkasında büyük tehlikelerin gizlenebileceğini vurgular. Bu nedenle, sadece dış görünümlere dayanarak değerlendirme yapmamak gerektiğinin altını çizer.

⁹³ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *Mutâleâlatun fi'l-Kütübi ve'l-Hayat*, (Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2017), 153-155.

⁹⁴ Şirin Gökkaya, *el-Mütenebbî’nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 11.

⁹⁵ Adnan Arslan, “Arap Şairi Mütenebbî’de Üç Maharet: Teşbih-i Zımnî, Hayal ve Hikmet”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021): 203.

⁹⁶ Ahmed Emîn, *Feyzu'l-Hâtır*, (Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2011), 4/96-97; Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 306.

⁹⁷ el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, 332.

⁹⁸ Bkz. Ahmed Sa'îd el-Begdâdî, *Emsâlu'l-Mütenebbî*, (Kahire: Matbaatu Hicâzî, 1934), 63.

مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ⁹⁹

İnsan her istediğini elde edemez, zira rüzgar gemilerin arzulamadığı yönde eser.

Mütenebbî'nin bu beyti, divanındaki çok meşhur mesellerinden biridir. İnsanın hayatında her zaman istediği şeylere ulaşamayacağını mükemmel bir şekilde ifade eder. Bu beyitte, Mütenebbî, “rüzgarların yönünü kontrol edemeyen gemiler” istiâresini kullanarak, hayatın bazen insanın isteklerine ters düşebileceğini vurgular.

Mütenebbî'nin şiirlerinde hikmet ihtiva eden birçok beyit, yaygınlaşıp mesel hâline gelmiştir. Mesela dünyada yaşanan musibetler, bazı insanlar için felaket kaynağı iken, bazı insanlar için ise menfaat aracıdır:¹⁰⁰

بَدَأَ قَضَتِ الْأَيَّامُ مَا بَيْنَ أَهْلِهَا مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ قَوَائِدُ¹⁰¹

İnsanlar arasında günler şöyle bir hüküm vermiştir: Bir kavmin başına gelen musibet diğer bir kavme fayda sağlar.

Mütenebbî'nin şiirlerinde geçen bu beytin acuz kısmı, oldukça bilinen bir mesele dönüşen derin bir hikmet barındırmaktadır. el-Hâtimî, bu beytin Aristoteles'in “Bir toplumun çöküşü, diğer bir toplumun yükselmesi için bir neden olabilir” sözünü yansıttığını belirtmiştir.¹⁰² Şair, burada zamanın ve olayların insanlara farklı şekillerde tesir edebileceğine dikkat çeker. Musibetler, bazı insanlar için büyük bir felaket kaynağı olabilirken, başka insanlar için menfaat sağlayabilir. Yani, bir kavmin yaşadığı sıkıntı, başka bir kavmin yararına dönüşebilir.

Mütenebbî, cehennemde dahi şerefli ve gururlu bir yaşamaya vurgu yapmakta, cennette bile olsa zillet ve aşağılanmayı reddetmektedir. Dolayısıyla insan bu hayatta şeref ve izzet makamlarına ulaşabilmesi için mücadele etmeli, her türlü zorluğun üstesinden gelmelidir.

فَاطْلُبِ الْعِزَّ فِي لَظَى وَذَرِ الدُّ لَّ وَلَوْ كَانَ فِي جَنَانِ الْخُلُودِ¹⁰³

Cehennemde olsa bile izzet iste, sonsuz olarak cennette olsa bile zilleti terk et.

Mütenebbî'nin bu sözü, insanlara şeref ve onur arayışında cesur ve kararlı olmalarını öğütlerken, aynı zamanda hayatın zorluklarına karşı direnmeleri gerektiğini hatırlatır. Bu

⁹⁹ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 472.

¹⁰⁰ Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi 'l-Edebi 'l-Arabî*, 814.

¹⁰¹ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 320.

¹⁰² el-Hâtimî, *er-Risâletü 'l-Hâtimîyye*, 278.

¹⁰³ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 21.

nedenle, beyit hem edebî hem de pratik bir öğreti olarak milletin kültürel hafızasında yerini almıştır.

Sonuçta Mütenebbî'nin şiirlerinde mesellere ve hikmete yer vermesi, onun zengin düşünce yapısını ve zekâsını yansıtır. Şiirlerinde hem estetik hem de didaktik bir yaklaşım sergileyen şair, evrensel gerçekleri özlü sözler aracılığıyla ifade eder. Bu hikmetler, şiirlerine bilgelik katarak okuyucularına hayatın önemli derslerini sunar ve zamanla kültürel bellekte sağlam bir yer edinmesini sağlar.

1.7. Tasvir

Tasvir, Mütenebbî'nin şiirlerinde öne çıkan en önemli temalardan biridir. Tasvir, hissî ve hayalî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hissî tasvir, betimlenen nesnelerin duyular aracılığıyla algılanması olarak tanımlanmaktadır. Hayalî tasvir ise, somut dünyanın ötesinde yer alan nesnelerin hayal gücüne dayalı olarak betimlenmesi şeklinde tarif edilmektedir.¹⁰⁴

Mütenebbî'nin tasvir ile ilgili şiirleri müstakil bir tema olmayıp methiye, mersiye vb. şiirlerinin arasına serpiştirilmiştir. Onun hissî tasvir kapsamında değerlendirilebilecek pek çok şiiri vardır. Şair, tasvir ustalığını Filistin, Lübnan ve İran'da gezdiği bölgelerde uğradığı dağ, vadi, ova, göl vb. doğal manzaraların betimlenmesinde de gösterir. Bu doğal manzaralar, şairin hayal gücünü bir dizi çekici renklerle zenginleştirir. Mütenebbî'nin şiir dehası, tam olarak tasvir sanatında da ortaya çıkar.¹⁰⁵ Şairin ruhu maddi doğayla karışarak hayran edici şekilde ürünler ortaya koymuştur. Özellikle rengarenk çiçeklerle dolu bahçeler, tarlalar, sular, çeşmeler ve saraylardan oluşan yeşil İran doğasını tasvir ettiği beyitler, benzeri görülmemiş betimleme örnekleridir.¹⁰⁶ Deve veya at sırtında yaptığı gezilerde av, avlanma ve çöl yolculuğu sahnelerini, profesyonel bir ressamın keskin gözlemiyle tasvir etmiştir. Mütenebbî'nin betimleyici şiirde söylediği seçkin kasidelerden biri, Bedr b. Ammâr'ı methettiği aşağıdaki beyitle başlayan kasidesidir:

ما كُلُّ مَنْ طَلَبَ الْمَعَالِي نَافِذاً فِيهَا وَلَا كُلُّ الرِّجَالِ فُحُولاً¹⁰⁷

Yücelik makamlarını arzulayan herkes oradan ulaşamaz, ne de bütün adamlar kahramandır.

¹⁰⁴ Enîs el-Makdisî, “el-Vasıf fi’ş-Şi’ri’l-Mütenebbî”, *Mecelletü’l-Hilâl* 10 (Ağustos 1935): 1161.

¹⁰⁵ Cebri, *el-Mütenebbî Mâli’ü’l-Dünyâ ve Şâğılü’n-Nâs*, 196.

¹⁰⁶ Tâhâ Hüseyin, *Ma’a’l-Mütenebbî* 308.

¹⁰⁷ el-Mütenebbî, *Divânu’l-Mütenebbî*, 148.

Mütenebbî bu kasidede aslanı kırbaç darbesiyle öldüren Bedr b. Ammâr'ın dillere destan kuvvetini tasvir eder. Şair, Bedr ile aslan arasındaki çekişmeyi, hissî ve hayali tasviri birleştirerek ustaca anlatır.¹⁰⁸

Mütenebbî'nin humma hastalığı nedeniyle yaşadığı psikolojik durumu betimlemek için yazdığı beyitler, tasvir teması bağlamında Arap şiirinin başyapıtlarından sayılır. Humma hastalığını tasvir etmek için kaleme aldığı bu şiir, Arap şiirlerinin en yumuşak, en zarif şiirlerindendir.¹⁰⁹ Mütenebbî söz konusu hastalıkla ilgili yaşadığı acı, ıstırap ve şikâyetini başarılı bir şekilde kelimelere dökmüştür. Aşağıdaki beyitle başlayan kaside, Arap edebiyatının, yürekleri yakan, etki bırakan, lafız, anlam, belâgat ve müzik ritmini en iyi yansıtan kasidelerinden biridir:

أَبْنَتَ الدَّهْرَ عِنْدِي كُلُّ بِنْتٍ فَكَيْفَ وَصَلْتَ أَنْتِ مِنَ الرَّحَامِ
يَقُولُ لِي الطَّبِيبُ أَكَلْتَ شَيْئاً وَدَاوُكَ فِي شَرَابِكَ وَالطَّعَامِ¹¹⁰

Ey humma belâsı: bütün belâlar başımdadır. Peki sen bu kalabalıktan nasıl bana ulaştın.

Doktor bana, bir şeyler yedin mi diye soruyor. Asıl hastalık, içtiğin ve yediğindendir.

Mısır'da yaşadığı dönemde söylenen, şairin psikolojisini gerçekçi bir şekilde yansıtan bu beyitler, psikolojik açıdan adeta bir sanat şaheseridir.¹¹¹

Mütenebbî, savaş meydanlarında olup bitenleri tasvir konusunda gösterdiği üstün başarısı nedeniyle, “askeri bir komutan” olarak görülmüştür.¹¹² Şairin at ve savaş tasvirleri, nâdir şairde görülecek ustalıktadır.¹¹³ İbnü'l-Esir, şairin bu alanda gösterdiği üstünlüğü şu ifadelerle aktarmaktadır: “Mütenebbî'nin, savaşı tasvir ederken dili kılıcından daha keskindir, savaşçılardan daha cesurdur. Şair savaş sahnelerini o kadar başarılı tasvir eder ki, dinleyiciyi, adeta savaşa ortak eder, savaşın yapıldığı meydana götürür. Kasideleri okuyanlar ve dinleyenler, kendini savaş meydanında zanneder”.¹¹⁴

¹⁰⁸ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî* 112.

¹⁰⁹ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mütenebbî*, 271.

¹¹⁰ el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, 484.

¹¹¹ Dursun Hazer, “el-Mutenebbî'nin Şiirinde Humma Tasvîri”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Aralık 2003): 35.

¹¹² el-Bedî, *es-Sübhu'l-Münebbî*, 179.

¹¹³ Ebu'l-Kâsım el-İsbahânî, *Abdullah b. Abdurrahman, el-Vâdih fî Müşkilât Şi'ri'l-Mütenebbî*, nşr. Tâher Aşûr, (Tunus: Dâru't-Tunus, 1968), 27.

¹¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Meselü's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâna, (Kahire: Dâru'n-Nahda, 1959), 3/228.

Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, Arap edebiyatında destanların şairi olarak kabul edilir.¹¹⁵ Zira şeref mertebelerine ulaşmanın tek yolunun kuvvet olduğuna inanan şair, Haçlılara ve Romalılara karşı yaptığı birçok savaşta Seyfüddevle'ye eşlik etmiş,¹¹⁶ katıldığı savaşları en ince ayrıntısına kadar tasvir etmiştir. Kılıç, mızrak, ok, atların koşmasından ortaya çıkan tozlar, öldürülen düşmanların cesetlerini yiyen yırtıcı kuşların görüntüleri, kasidelerde görsel bir canlandırmayı andıracak şekilde tasvir edilmiştir. Bu savaş tasvirleri karşısında okuyucunun hayran kalmaması mümkün değildir.¹¹⁷

Mütenebbî'nin Seyfüddevle'yi methetmek, onun "el-Hades Kalesi" savaşında Romalılara karşı elde ettiği zaferi yüceltmek için yazdığı kasidesi, savaş tasvirlerinin güzel örneklerinden biridir: Mütenebbî, Seyfüddevle ile katıldığı bu savaşta, dökülen düşman kanlarıyla kırmızıya boyanan kaleyi şöyle tasvir etmektedir:

هَلِ الْحَدَثُ الْحَمْرَاءُ تَعْرِفُ لَوْنَهَا وَتَعْلَمُ أَيُّ السَّاقِيَيْنِ الْغَمَائِمُ
سَقَّتْهَا الْغَمَامُ الْعُرُّ قَبْلَ نُزُولِهِ فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا سَقَّتْهَا الْجَمَائِمُ¹¹⁸

(Rumların kanlarıyla boyanmış olan) kırmızı kale, kendi asıl rengini biliyor mu? Aynı şekilde kale, kendisini sulayan iki saki arasından hangisinin bulutlardır olduğunu biliyor mu.

(Seyfüddevle) gelmeden önce, şimşekle dolu bulutlar kaleyi suladı, ancak (Seyfüddevle) yaklaştığında, düşmanın kafataslarından akan kanıyla kaleyi suladı.

Mütenebbî, kaleyi tasvir ettiği bu beyitlerde, hem hissî hem hayalî tasviri kullanmış, kaleyi konuşturarak teşhis sanatını ustaca uygulamıştır.¹¹⁹ Mütenebbî'nin savaşları tasvir ettiği şiirleri, şekil ve üslup açısından yüksek edebî değer içermektedir. Bu şiirler içerik itibarıyla, tarihi ve coğrafi bir vesika mesabesinde.¹²⁰

Neticede, Mütenebbî'nin şiirlerinde tasvir sanatı, onun edebî dehasını en belirgin şekilde ortaya koymaktadır. Şair, savaşlardan doğal manzaralara, sosyal ve psikolojik durumlardan kahramanlık sahnelerine kadar geniş bir yelpazede hissî ve hayalî tasviri ustalıklı birleştirmiştir. Bu yönüyle Mütenebbî'nin şiirleri, hem edebî hem de tarihî ve coğrafi açıdan birer belge niteliğindedir.

¹¹⁵ Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi 'l-Edebi 'l-Arabî*, 808.

¹¹⁶ Mahmûd Hasen Abdurabbîhi, *el-Harb fi 'ş-Şi 'ri 'l-Mütenebbî*, (Cidde: Dâru's-Şurûk, 1978), 1/233.

¹¹⁷ Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi 'l-Edebi 'l-Arabî*, 808-809-810.

¹¹⁸ el-Mütenebbî, *Dîvânu 'l-Mütenebbî*, 385- 386.

¹¹⁹ Abdurabbîhi, *el-Harb fi 'ş-Şi 'ri 'l-Mütenebbî*, 1/ 229.

¹²⁰ Zekî el-Mehâsinî, *Şi 'ru 'l-Harb fi Edebi 'l-Arab*, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts), 231.

Sonuç

Mütenebbî, şiirlerinde özellikle methiye, fahriye mersiye ve hicvi müstakil tema olarak mesel, gazel, hikmet ve tasviri müstakil olmayıp diğerlerinin arasında işlemiştir. Bu temalar arasında, şairin hayatını kazandığı methiye şiirleri önemli bir yer tutmuştur. Zira bu şiirlerde, övdüğü kişinin kahramanlık, mertlik, cömertlik, soyluluk ve zekâ gibi niteliklerini abartılı bir dil kullanarak ifade edilmiştir. Genellikle övgülerini, ilişkisinin sürdüğü dönemde yalnızca methedilen kişiye yönelik olarak sunmuş ve kasidelerinde, övdüğü kişiyle olan bağını iki kısma ayırarak, aynı zamanda kendi erdemlerini de dile getirmiştir. Mütenebbî'nin divanında yer alan 112 methiye arasında, özellikle Seyfûddeve'ye yazdığı kasideler en dikkat çekici olanlar arasında yer almıştır. Bu kasideler, derin bir sevgi ve duygunun ifadesi olarak karşımıza çıkarken, Kâfûr'a yazdığı övgüler ise, zorla söylenen sözlerin ardında ta'riz ve telmihlerle dolu, eleştirel ve iğneleyici bir üslup barındırmıştır.

Şair, kendisini başkalarından üstün görmenin etkisiyle, pek çok fahriye şiirinde ailesini, geçmişini ve şiirini överken, aynı zamanda ona karşı olanları ve düşmanlarını da sert bir şekilde eleştirmiştir. Zulme karşı derin bir nefret besleyen ve savaşçı kimliğiyle tanınan Mütenebbî, ölüme meydan okuyan bir duruş sergilemiş ve yaşamı boyunca karşılaştığı büyük felâketlere aldırmaksızın cesurca savaşmaya devam etmiştir.

Mersiye temasındaki şiirlerinde, acı ve yakınmaların yerine daha çok teselli ve tâziye mesajları öne çıkmıştır. Ölen kişinin erdemleri ve iyiliklerinin yanı sıra, ölüm anlayışına dair derin hikmetler ve meseller de şiirlerinde yer bulmuştur. Mütenebbî'nin en dikkat çeken mersiyeleleri, anneanesi, Seyfûddeve'nin annesi, kız kardeşi Havle ve Ebû Şücâ' Fâtik gibi yakınlarına yazdığı şiirlerdir. Bunun yanı sıra, şairin Hint, Fars ve Yunan kültürüne dair derin bilgisi, şiirlerinde hikmetli sözler, meseller ve özdeyişlerle kendini gösterir. Bu tür ifadeler, insanın hayatı, ölümü, zamanı ve doğasına dair ilginç düşünceleri yansıtır.

Tasvir temasına bakıldığında, Mütenebbî'nin doğa manzaralarına dair şiirleri sayıca az olsa da, onun Taberiye gölü, Şi'bü Bevvân ve Hummâ tasvirleri, Arap şiirinin en önemli tasvir örnekleri arasında kabul edilmiştir. Şairin hasımlarını küçümsemesi ve onlara inmeyi reddetmesi, yergi şiirlerinde de kendini göstermiştir. Genellikle ta'riz ve telmihlerle sınırlı kalan bu şiirler, bazen şairin ağır hiciv yeteneğini de sergilemiştir.

Mütenebbî'nin gazel ve kadın tasvirlerine yer vermesi, oldukça nadir rastlanan bir durumdur. Sert ve ciddi bir kişiliğe sahip olan şair, kadın teması ve gazel türünü nadiren kullanmış ve bu türdeki şiirlerinde bile geleneksel yaklaşımdan farklı olarak, minimal bir üslup benimsemiştir.

Mütenebbî'nin şiirlerinde yer alan temalar, onun güçlü kişiliği, savaşçı ruhu ve entelektüel derinliğiyle şekillenmiş, edebi dünyasında büyük bir yer edinmiştir. Bu çalışma, şairin eserlerindeki sanatsal derinliği, her bir temanın kendine özgü özellikleriyle birlikte ele alarak, Mütenebbî'nin Arap edebiyatındaki eşsiz yerini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- ‘Aryân, Muhammed Sa‘îd. “el-Mütenebbî Y‘aşak”. *Mecelletü’r-Risâle* 153. (1936): 936-937.
- Abdurabbihî, Mahmûd Hasen. *el-Harb fî’ş-Şi‘ri’l-Mütenebbî*. Cidde: Dâru’ş-Şurûk, 1978.
- Abdülkâdir el-Bağdâdî, Ömer b. Bâyezîd. *Hizânetü’l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni’l-‘Arab*. thk. Abdüsselâm Hârûn. Kahire, Mektebetu’l-Hâncî, 1997.
- Abdürazzâk, Mustafa. *Feylesûfu’l-Arap ve’l-Mü‘ellimu’s-Sânî*. Kahire: Müessesetu Hindavî, 2014.
- Akkâd, Abbâs Mahmûd. *Mutâleâlatun fî’l-Kütübi ve’l-Hayat*. Kahire: Müessesetu Hindavî, 2017.
- Arslan, Adnan. “Arap Şairi Mütenebbî’de Üç Maharet: Teşbih-i Zımnî, Hayal ve Hikmet”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021): 192 - 212.
- Adnan. “Arap Şairi Mütenebbî’de Üç Maharet: Teşbih-i Zımnî, Hayal ve Hikmet”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021): 203.
- Adnan. “Mütenebbî’yi Gidenlerin Arkasından Bakarken İzlemek”. *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (Kasım 2021): 92 - 112.
- Azzâm, Abdulvahâbb. *Zikrâ Ebi’t-Tayyib*. Kahire: Müessesetu Hindavî, 2014.
- Bedî, Yusuf. *eş-Subhu’l-Münebbî ‘an Hayşiyeti’l-Mütenebbî*. thk. Mustafa es-Saka. Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.
- Beğdâdî, Ahmed Sa‘îd. *Emsâlu’l-Mütenebbî*. Kahire: Matbaatu Hicâzî, 1934.
- Blachère, Régis. “Hayatu Ebi’t-Tayyib el-Mütenebbî ve Şi‘rihu”. çev. Ekrem Fâdıl. *Mecelletü’l-Mevrid* 3/6. (1997): 49.
- Büstânî, Butrûs. *Udebâ’u’l-Arab fî’l-A’suri’l-Âbbâsiyye*. Kahire: Müessesetu’l Hindavî, 2011.
- Cebrî, Şefik. *el-Mütenebbî Mâli’ü’d-Dünyâ ve Şâğilü’n-Nâs*. Dımaşk: Matbaat’ş-Şark, 193.
- Cenâbî, Ahmed. “Eseru Şi‘ri’l-Akkûk fî Şi‘ri’l-Mütenebbî”. *Mecelletü’l-Mevrid* 6/3. (1977).
- Cündî, Ali. “Gazelu’l-Mütenebbî ve Hübbuhu”. *Sahîfetü Dâri’l-‘Ulûm* 3, (1936):108.
- Dayf, Şevkî. *el-Fennu ve Mezâhibuhu fî’ş-Şi‘ri’l-Arabî*. Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.
-, Şevkî. *Funûnu’l-Edebi’l-Arabî: er-Risâ*. Kahire: Dâru’l-Maârif, 1995.
-, Şevkî. *Târîhü’l-Edebi’l-Arabî -Asru’d-Duvel ve’l-İmârât: el-Cezîretu’l-Arabiyye-Irâk-İrân*. Mısır, Dâru’l-Maârif, ts.
- Durmuş, İsmail. “Fahr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/79. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
-, İsmail. “Mesel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Ebu'l-Kâsım el-İsbahânî. Abdullah b. Abdurrahman. *el-Vâdih fî Müşkilât Şi'ri'l-Mütenebbî*. nşr. Tâher Aşûr. Tunus: Dâru't-Tunus, 1968.
- Emîn, Ahmed. "Hel Kâne'l-Mütenebbî Feylesûfen". *Mecelletü'l-Hilâl* 10. (1935): 1135-1136., Ahmed. *Feyzu'l-Hâtır*. Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2011.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986.
- Faruk Toprak, M. "Mersiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/218-219. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyyin, 1984.
- Gökkaya, Şirin. *el-Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Hâtimî, Ebû Ali Muhammed el-Muzaffar. *er-Risâletü'l-Hâtimîyye fîmâ Vâfaka'l-Mütenebbî fî Şi'rihi Kelâme Aristo fî'l-Hikme*. thk. Fuad el-Bustânî. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1931.
- Hayrûddîn ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed ed-Dimaşkî. *el-A'lâm*. Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Malâyîn, 2002.
- Hazer, Dursun. "el-Mutenebbî'nin Şiirinde Humma Tasvîri". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Aralık 2003): 35.
- Hüseyin, Tâhâ. *Ma'a'l-Mütenebbî*. Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2013., Tâhâ. *min Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*. Beyrut: Dârul-İlm li'l-Melâyîn, 1988.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân Mimmâ Sebete Bi'n-Nakl Evi's-Semâ' Ev Esbetehü'l-'Ayân*. thk. İhsân Abbâs. (Beyrut, Dâru Sâdır, 1978).
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn. *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*. thk. Süheyil Zekkâr. Beyrut, Dâru'l-Fıkr, ts.
- İbnü'l-Esîr. *el-Meselü's-Sâ'ir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*. thk. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâna. Kahire: Dâru'n-Nahda, 1959.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâr-i Men Zeheb*. thk. Mahmud el-Arnaut. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1989.
- Maarrî, Ebü'l-Alâ'. *Risâletü'l-Ğufrân*. thk. Âişe Abdurrahman. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- Makdisî, Enîs. "el-Vasîf fî's-Şi'ri'l-Mütenebbî". *Mecelletü'l-Hilâl* 10 (Ağustos 1935): 1161.
- Mehâsinî, Zekî. *el-Mütenebbî*. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts., Zekî. *Şi'ru'l-Harb fî Edebi'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Mendûr, Muhammed. *fî'l-Mizânî'l-Cedîd*. Kahire: Müessesetu Hindâvî, 2020.
- Mütenebbî, Ebu't-Tayyib. *Dîvânü'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1983.

- Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım b. el-Abbâs. *el-Keşf 'an Mesâvi'i Şi'ri'l-Mütenebbî*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. Bağdat: Mektebetül-Maârif, 1965.
- *el-Emsâlû's-Sâ'ire min Şi'ri'l-Mütenebbî*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. Bağdat: Mektebetü'n-Nahda, 1965.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. İsmâîl. *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-Asr*. thk. Mufid Muhammed Kamhiyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Selîm, Muhammed İbrâhîm. *el-Hikem ve'l-Emesâl fî Şi'ri'l-Mütenebbî*. Kahire: Dâru't-Telâ', 2014.
- Şâkir, Muhammed Mahmûd. *Ma'a'l-Mütenebbî (el-Mütenebbî Risâle fî't-Tarîk ilâ Sekâfetinâ)*. Kahire: Matabaatu'l-Madenî, 1978.
- Şemmâ', Muhammed Hasan. *el-Mer'etu fî Şi'ri'l-Mütenebbî*. Dimaşk: Dâru'l-Vesba, ts.
- Şuayb, Muhammed Abdurrahman. *el-Mütenebbî Beyne Nâkideyhi fî el-Kadîm ve el-Hadîs*. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1964.
- Şükrî, Abdurrahman. "el-Mütenebbî ve Sırrü Azametihî". *Mecelletü'r-Risâle* 291. (1939): 69.
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ el-Bağdâdî. *et-Tibyân fî Şerhi'd-Dîvân Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*. thk. M. es-Sekkâ vd. Beyrut: Dârül-Marife, ts.
- Ulvân, Hüseyin. "el-Mer'etu fî Şi'ri'l-Mütenebbî". *Sahîfetü Dâri'l-'Ulûm* 3. (1936): 192.
- Ya'kûb, İmîl Bedî'. *Mevsû'atü Emsâli'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1995.